

Як видно з короткого огляду, українське народознавство, робота по збиранню пам'яток культури й мистецтва дуже рідко в короткі періоди тішилися сприятливими умовами для свого розвитку. Держави, під владою яких у силу певних історичних обставин перебувала Україна, не підтримували, а то й взагалі знищували всілякі прогресивні починання українських дослідників у сфері збирання, збереження і дослідження національних цінностей. І все ж таки, незважаючи на ніякі заборони й переслідування, народознавча наука виявила надзвичайну живучість і досягла неоцінених здобутків, які мають неабияке значення для розвитку національного самопізнання й формування національної самосвідомості та сприяють підготовці педагога до народознавчої роботи з учнями.

Література:

1. Грушевський М.С. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна.-1924. – № 4.– С. 6–12.
2. Баклаженко С. До питання про вивчення народної творчості // Новим шляхом. – 1922. – № 1-2.– С. 53-56.
3. Кучерук О. Більшовицька політика українізації у 20-х роках // Рідна школа. – 1903. – № 10. – С. 29-32.
4. Постернак С. Постановка справи підготовки учителя за часи революції в Росії на Україні // Вільна українська школа. – 1918. – № 6-7.– С. 140-143.

УДК 37.(09)

І.А. Денисюк

ТВОРЧА СПАДЩИНА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядаються педагогічні погляди Пантелеймона Куліша, його просвітительська діяльність; аналізується його творчість для дітей.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические взгляды Пантелеймона Кулиша, его просветительская деятельность; анализируется его творчество для детей.

Annotation. This article is devoted to the viewpoints of Panteleimon Kulish, his enlightening activity. His creative work for children is also considered in the article.

Серед видатних українських педагогів-просвітителів ХІХ ст. помітне місце займає Пантелеймон Куліш – письменник, педагог, громадський діяч. Як і інші просвітителі, основний шлях до прогресу він вбачав у поширенні освіти, культури, ідей добра і справедливості, приділяючи значну увагу проблемам виховання [2, 37]. Уся його діяльність була спрямована на розвиток української мови, культури, поширення освіти серед народу, відродження традицій, утвердження національної самосвідомості українців. Наскрізно у творчому доробку П. Куліша є проблема національної і соціальної долі українського народу, його мови і культури [4, 3]. Він закликав до морального та духовного очищення, відстоював ідеали справедливості, науки, культури, просвітництва. Культурно-просвітницька діяльність П. Куліша викликає неабиякий інтерес у вчених, педагогів, науковців. Різні її аспекти досліджували М. Веркалець, Є. Нахлік, О. Пастушенко, Н. Побірченко.

Із січня 1841 року Пантелеймон Куліш працює вчителем російської мови в Луцькому повітовому дворянському училищі, потім у Києво-Печерському та Києво-Подільському училищах. Згодом призначений старшим учителем історії у Рівненську гімназію. Пізніше переїхав до Петербургу, де працював старшим учителем російської словесності у гімназії та викладав російську мову студентам-іноземцям Петербурзького університету [7, 335-336]. Отож педагог добре знав дійсний стан тогочасної освіти, рівень грамотності народу. Він відстоював думку про те, що українські діти мають навчатися рідною мовою, яка їм близька і зрозуміла, пізнавати її красу та багатство.

За відсутності підручників у 1857 році П. Куліш укладає „Граматку” – перший підручник українською мовою для народних шкіл, за яким могли навчатися грамоті дорослі і діти. У „Граматці” автор наводить свій правопис, який отримав назву „кулішівка”. У вступному слові автор пояснював, що він намагався спростити український правопис і пристосувати його до вимови слів. Принагідно зазначимо, що дещо зміненою „кулішівкою” Борис Грінченко видав 4-томний „Словарь української мови”, а також „кулішівка” стала основою сучасного українського правопису.

Підручник містив азбуку, матеріал для засвоєння складів та їх різновидів, розділ „Читання по верхах” (тобто без поділу на склади). Розділи „Прислів’я”, „Яка була доля нашого народу од найдавніших часів” призначені для читання та містили зразки усної народної творчості (приказки та прислів’я), коротку історію України. Спеціально підібраний матеріал для читання мав пізнавальний і виховний зміст: повчання, історичні оповідання, псалми.

Включення у підручник для молодшого шкільного віку розділу „Прислів’я” не є випадковим. Автор добре знав і цінував фольклор, його вплив на дитину, адже у прислів’ях виражена мудрість і життєвий досвід багатьох поколінь людей. У них відображено все, що народ думає про суспільне життя, про людські характери і взаємини, працю, сімейні стосунки, побут. Народ висловлює у них свої оцінки явищам і подіям, що відбуваються у житті, свої моральні переконання та ідеали. Прислів’я і приказки завжди високо цінувалися за їх зміст і художню майстерність та використовувалися з метою навчання і виховання дітей.

Влучне і мудре слово багато чому може навчити дітей, прислів’я і приказки цінні тим, що у них висловлені глибокі думки. Ці думки передаються дітям у ясній, дохідливій формі, допомагають їм вчитися образно висловлюватися, любити влучне, дотепне слово. Прислів’я і приказки розвивають розумові здібності дитини, вони спрямовані на виховання пошани до старших, любові до праці, дисципліни, охайності тощо.

У розділі „Яка була доля нашого народу од найдавніших часів” включені думка про Наливайка та матеріали про Україну та рідну мову, що знайомлять дітей з історією України. Такі розповіді спрямовані на виховання любові до своєї Батьківщини, почуття гордості до неї. Вони вчать дітей відчувати себе частиною свого народу. У підручник також включені розділи „Арифметика” та „Слово для письменних”.

У 1861 році у скороченому вигляді вдруге була видрукувана „Граматка”. Ці підручники використовувалися у навчально-виховному процесі недільних шкіл у другій половині XIX ст. [7, 339].

Педагогічні розвідки Пантелеймона Куліша („Виховання дітей за підмогою школи”, „Дещо про виховання дітей”) містять роздуми про навчання і виховання

дітей у сім'ї та школі. Найпершим та найважливішим засобом виховання педагог вважав сім'ю, рідну хату. П. Куліш був переконаний у тому, що „нема у світі більшого діла, як удержати дитину живою і здоровою”, що велике зло буває через недобрый догляд маленьких дітей та через нерозумне виховання їх із самого малечку. Він виступав із ідеєю природного, вільного виховання дітей. У сімейному вихованні необхідно формувати розуміння дітьми такої великої святині, як любов, повага, піклування і глибока душевна шана до батьків [6, 77].

П. Куліш відстоював ідею народної школи, де підтримуються освітні традиції народу. Він підкреслював, що школа повинна готувати дітей до громадського життя. Духовним центром школи, на думку просвітителя, має бути вчитель, „якому притаманні такі риси, як глибокий розум, батьківська любов до дитини, щиросердя, світорозуміння, постійний зв'язок з народом, його життям і працею” [там само, 77]. Освітній ідеал Пантелеймона Куліша – це люди, світлі душею і міцні здоров'ям.

Просвітитель прагнув підняти українську націю з духовного занепаду, підвищити освітній рівень людей. Він розумів, що для освіти рідного народу необхідно видавати книги рідною мовою. Куліш сподівався, що за допомогою освіти можна об'єднати народ, виховати українського громадянина.

Дбаючи про доступність освіти, виховання духовних загальнолюдських цінностей, П. Куліш відкриває власну друкарню у Петербурзі. Там просвітитель розпочинає видання книжок для народу, так званих „метеликів” під спільною назвою „Сільська бібліотека”. Це були дешеві книжечки для народного читання українською мовою. Основною метою їх випуску було бажання дійти своїм словом до найширших народних мас, оскільки рідне слово П. Куліш вважав найбільшим скарбом народу („єдиний скарб у тебе – рідна мова”). За час функціонування друкарні вийшли у світ 39 видань цієї серії, де були видрукувані твори П. Куліша та сучасних йому українських авторів (Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Олекси Стороженка, Ганни Барвінок, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Номиса та ін.). Це були твори, які, за словами П. Куліша, мали „показати народові, що він таке, звідки узявся і як йому подобає на світі жити”.

Значної уваги П. Куліш надавав розвитку народної школи, проблемам освіти та виховання дітей. Він вважав, що діти повинні прилучатися до української історії, літератури, звичаїв, виховуватися на українських народних традиціях, оскільки народна освіта в Україні – необхідна умова формування національної інтелігенції на засадах української культури з орієнтацією на культурні здобутки інших народів [6, 78]. Просвітитель мріяв про таку українську освіту, яка буде знаходитися на одному рівні з європейською; про таку школу, у якій гармонійно буде поєднуватися українська та європейська культура [3, 200].

Частина віршів для дітей П. Куліша належить до пейзажної лірики. У них зображено красу української природи. Значення таких творів полягає у тому, що вони вчать дітей спостерігати багатство навколишнього світу, виховують у дітей любов до рідного краю.

У поезії П. Куліша „Удосвіта” майстерно зображено пробудження природи після нічного сну. Символічним є те, що за ним настає і пробудження самої людини: „*Ой скоро світ буде, / Прокинуться люди, / У всяке віконце / Засіяє сонце*” [5, 15]. Такий стан природи і людини відчувається серцем автора („*Скажи, віще серце, чи скоро світ буде?*” [там само, 15]) і проходить через серце маленького читача.

Ідея відродження природи і людини простежується і в іншій поезії П. Куліша „Вечір”: „*І село у прохолоді / Ніби оживає*” [1, 253].

Поетичні твори просвітителя знайомлять дітей із навколишньою дійсністю, сприяють розширенню знань і закріпленню понять про різні явища природи („*Нагулялося по небу / Весняному сонце /... Закотилося, сховалось / За степи, за море*” [там само, 253]).

Вірш „Бабуся” П. Куліша пройнятий ідеєю любові до своєї родини, глибокої пошани до старшого покоління. У вірші змальована радісна картина української природи („*Дзюрчить-біжить криниченька, / Наповня ставок; / Над тим ставком нахилився / Вишневий садок*” [1, 459]). На тлі такого чарівного пейзажу зображено стареньку бабусю, про яку ніжно турбуються її діти та онуки: „*Чий же то в траві високій / Протоптаний слід? / Носять діти-унучата / Бабусі обід*” [там само, 459].

Казки користуються великою популярністю серед дітей. Маючи значну силу впливу на них, казки сприяють формуванню їх характеру, високих моральних якостей, збагаченню їх кругозору. Ці художні твори розповідають про вигадані, а часто й фантастичні події. У них знайшли відображення життя суспільства, взаємини між людьми, досвід багатьох поколінь, мораль і етика народу, його мрії і сподівання, картини з життя природи. У казці „Півпівника” на прикладі негативних рис головного героя (півника Півпівника) засуджуються такі риси характеру людини, як пихатість, зарозумілість, гордовитість. Показано, до яких наслідків може призвести погана поведінка, неслухняність, лінощі. Яскраво та образно автор переконує читача у тому, що треба допомагати іншим, щоб у скрутну хвилину можна було діждати допомоги: „*На віку, як на довгій ниві, всього трапиться, треба нам помагати один одному*” [1, 134].

Таким чином, дитячі твори Пантелеймона Куліша пробуджують розум і думку дітей, навчають їх і виховують у них духовні цінності, любов до рідного краю, своєї родини. Ці твори розкривають перед дітьми багатства довілля і людських стосунків, викликають почуття гармонії, краси, вчать розуміти прекрасне.

Починаючи із середини ХІХ ст. різні автори включали ці твори у букварі, читанки, хрестоматії, книги для читання для молодшого шкільного віку. Зокрема, у читанці „Наша рідна мова” М. Грінченко вміщені поезії П. Куліша „Удосвіта”, „Уночі”, „Нагулялося по небу”, у яких описана краса рідного краю. У хрестоматії „Вінок: Українська читанка” О. Білоусенка, що вперше вийшла ще у 1905 році, у різних розділах знаходимо такі твори П. Куліша: „Півпівника”, „Вечір”, „Бабуся”, „Коротка свята історія”, „Проповідь Апостолів”. Ця хрестоматія кілька разів перевидавалася, останнє її видання з деякими змінами здійснено у 2005 році.

У сучасних читанках, хрестоматіях, підручниках для молодших школярів друкуються твори Пантелеймона Куліша, його творчість вивчається у школах, хоча і не в тій мірі, на яку заслуговує цей видатний письменник і педагог, який все своє життя і діяльність присвятив збереженню самобутності українського народу, його духовних надбань, розбудові національної культури.

Література:

1. Вінок: Українська читанка: Для мол. шк. віку / Упорядн. О.Г. Білоусенко. – К.: Веселка, 2005. – 582 с.
2. Груць Г.М. С.Русова і просвітительський рух в Україні: Дис... канд. пед. наук. – Т., 1999. – 193 с.

3. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. / За ред. О.О. Любара. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: До 170-річчя від дня народження. – К.: Т-во „Знання”, 1989. – 48 с.
5. Наша рідна мова. Читанка друга. Склала М. Грінченко. – Черкаси – Київ: Сіяч, 1918. – 130 с.
6. Пантелеймон Олександрович Куліш // Мосіяшенко В.А., Курок О.І., Задорожна Л.В. Історія педагогіки України в особах: Навчальний посібник. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – 266 с.
7. Побірченко Н.С. Пантелеймон Куліш // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.): Хрестоматія / О.В. Сухомлинська (наук.ред.), Л.Д. Березівська (упоряд.). – К.: Науковий світ, 2003. – 418с.

УДК 37.03

З.М. Діхтяренко

ПОНЯТТЯ „ВИХОВАННЯ”, „ВОЛЯ”, „НАПОЛЕГЛИВІСТЬ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТА ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті через психолого-педагогічну, філософську літературу досліджено поняття: „виховання”, „воля”, „наполегливість” та обґрунтовано власне – „виховання наполегливості”.

Аннотация. В статье через психолого-педагогическую, философскую литературу исследованы понятия: „воспитание”, „воля”, „настойчивость” и обосновано собственное – „воспитание настойчивости”.

Annotation. In this article the author investigates through psycho – pedagogical and philosophic literature the concept „upbringing”, „will”, „persistence” and grounds proper „upbringing of persistence”.

Вихованню підростаючого покоління всі народи у різні часи надавали величезного значення. Ще К.А. Гельвецій писав, що виховання може все! Воно, враховуючи вплив спадковості і стихійного середовища, спрямоване на розвиток у кожної особистості певних цінностей, знань, умінь, навичок, потреб, рис характеру, здібностей. У вивченні поняття „виховання” у широкому та вузькому значенні значну роль відіграють фундаментальні праці Аристотеля, Л.С. Виготського, Я.А. Коменського, Дж. Локка, А.С. Макаренка, М. Монтеля, Й.Г. Песталоцці, М.І. Пирогова, С.Ф. Русової, Ж.-Ж. Руссо, В.О. Сухомлинського, М.Г. Стельмаховича, К.Д. Ушинського, Ю.А. Федьковича, З. Фрейда та ін.

Наполегливість є однією з вольових якостей особистості. Вивченні вольових якостей дітей та молоді присвячено фундаментальні праці Ю.П. Азарова, І.Д. Бежа, П.П. Блонського, Л.С. Виготського, А.І. Висоцького, Ф.Н. Гоноболіна, Г.С. Костюка, В.А. Крутецького, Н.Н. Ланге, О.Ц. Пуні, П.А. Рудика, В.І. Селіванова, І.А. Сікорського, Б.М. Смірнова та ін.

На усіх етапах історичного розвитку людини підкреслювалося важливість наполегливості для характеристики поведінки індивіда. Іще Макдауголл вважав наполегливість одним із об’єктивних якостей цілеспрямованої поведінки. Багато відомих вітчизняних та зарубіжних психологів звертались до вивчення цього